

Mijn plezier om de tekst te doorbladeren in het halfdonker, waarin ik niet de woorden kan zien maar de grote massa's, en om hem te confronteren met de voortdurende maar zichtbaar gestructureerde flux van de scenische handeling, wordt geboren uit het heen en weer gaan tussen de bijna abstracte architectuur van de gedrukte badzijden en de materiële, ondoordringbare, lijfelijke realiteit. De acteur en de voorstelling bedelven me onder tekens en betekenissen die zich onophoudelijk vormen en ontbinden; het boek verwijst me naar een orde die in zekere zin tijdloos en absoluut is. Ik vind het thema – of het skelet van het thema – terug onder de weelde en de vindingrijkheid van de variaties.

Ik moet zeggen dat ik hou van, dat ik heb gehouden van (vandaag is die mode over) 'heldere' voorstellingen van het epische type, waarin de scène veeleer verscheen als een 'expositieruimte' dan wel als een decor of milieu. Zo waren die van Strehler in de jaren '60: een *Exception et la Règle* waarvan de klaarheid, de eenvoud en de spaarzaamheid op dezelfde avond geconfronteerd werden met de 'sfeer', de verzadiging en de grijsheid van *Je me souviens de deux lundis* van Arthur Miller, behandeld als een naturalistische 'tranche de vie',

alsook zijn schitterende *Vie de Galilée*; en zo ook de eerste enceneringen van Chéreau. Niet alleen omdat hun 'a giorno' verlichte scène me toestond om in de zaal de tekst te volgen. Maar ook omdat het was alsof die voorstellingen mij de illusie gaven dat het boek zelf lichaam en leven kreeg op de scène. Dan was de acteur in staat 'ruimte te laten tussen zijn gebaren zoals een typograaf ruimte laat tussen woorden', zoals waar Walter Benjamin op rekende in het episch theater.

Mijn onschuldige hebbelijkheid verwijst ons misschien naar een utopie van een heel andere draagwijdte: de coëxistentie van het theater en het boek. Men weet dat Mallarmé ervan droomde daarvan het principe van een voorstelling van een superieure essentie te maken. Zijn poging bestond in niets anders dan in het éénmaken van het Boek en het Theater. Of nog: in het 'tonen van THEATER als *mysterie* door een bewerking genaamd *Poëzie*, en dat in het voordeel van het BOEK'. 'Het *Oeuvre totale*' zou op die manier slechts een 'boek' geweest zijn, dat 'luidop wordt gelezen en becommentarieerd door Mallarmé voor een bepaald publiek, volgens een ingewikkeld ceremonieel, en een onderwijs of een overtuiging uitstralend met een

metafysisch karakter, voorbestemd om de bestaande religies te vervangen'. Zeker, Mallarmé is er niet in geslaagd dat Boek-Theater te realiseren, waaraan hij vele jaren heeft gewerkt: de dood of, meer nog, een radicale onmogelijkheid heeft het hem verhinderd. Maar daarom houdt zijn droom niet op in ons te leven.

Tussen het boek en het theater bestaat er een band en een weigering die consubstantieel zijn. Het ene komt voort uit het andere maar negeert het, poogt het te annuleren, zet al zijn krachten in om het te doen vergeten. Toch slaagt het er nooit in om het helemaal uit te drijven. Het boek duikt altijd weer op. Het behekt de scène als zijn oorsprong en zijn einddoel. Misschien is naar de voorstelling komen met het boek in de hand slechts een – licht frivole – manier om dit in herinnering te brengen: op de bodem van het theater bevindt zich altijd een boek.

Uit: Bernard Dort, *Le Spectateur en dialogue*, pp. 47-52, Paris, P.O.L., 1995 (oorspr. in *Cahiers de la Comédie-Française*, nr. 5, herfst 1992).
Vertaling: Clara van den Broek

De toeschouwer als onderwerp van het politieke debat rond cultuur

Johan Thielemans was voorzitter van de Raad van Advies voor Nederlandstalige Dramatische Kunst en lid van diens opvolger, de Beoordelingscommissie voor Nederlandstalige Dramatische Kunst. Hij is sinds 1997 voorzitter van de Raad voor Kunsten.

Van 1994 tot 1997 was hij voorzitter en sinds kort weer lid van de jury van Het Theaterfestival.

Als toeschouwer voel ik me vandaag in een rare hoek gedrongen. Ik ben onderwerp van het politieke debat rond cultuur. Ik krijg het gevoel dat ik niet vrij mag beslissen over wat ik met mijn vrije tijd doe. Men wil mij absoluut dingen opdringen. Ik moet behoren tot een groep die voortdurend moet uitdijen. Publieksbereik is zoals het heelal, een proces waarvan het einde nog niet in zicht is. Dat geeft me het ongemakkelijk gevoel dat ik moet worden ondergebracht in een grote groep mensen, die allemaal van hetzelfde overtuigd zijn. Ze moeten naar dezelfde voorstelling, naar dezelfde tentoonstelling, naar hetzelfde concert.

Dat er potentiële toeschouwers zijn, die nog overtuigd moeten worden, staat buiten kijf. Maar nu hebben de beleidsmakers ontdekt dat ze de massa in beweging moeten krijgen en dat is een andere paar mouwen.

Als puntje bij paaltje komt, dan draait de

centrale vraag rond de functie van subsidies. Het politiek bestel wordt bereid gevonden om een grote som geld aan de kunsten te besteden. Maar daar moet dan iets tegenover staan. Dat geld komt van bij de burger en die burger moet dan ook laten blijken dat hij vindt dat zijn geld goed gebruikt wordt. Hij moet dus aan het kunstgebeuren deelnemen.

Deze nadruk op participatie, zo heet het, zal geen enkel effect hebben op het artistieke product zelf. Het klinkt politiek correct om te stellen dat de kunstenaar vrij moet zijn, sterker nog, dat die vrijheid, van de kant van de overheid, gegarandeerd moet worden. Dit is een loffelijk standpunt, want het wil zeggen dat de tussenkost van de subsidiënt uitsluitend zorgt voor de noodzakelijke voorwaarden: voorwaardenscheppend beleid.

Het beleid heeft daarbij een lijstje van dingen die waardevol worden bevonden. Theater

en dans behoren daar toe. In de voorbije maanden hebben we gezien dat de Vlaamse Gemeenschap bereid is gevonden om de middelen voor deze sector sterk te verhogen. De vrijheid van de kunstenaar binnen de podiumkunsten lijkt dan toe te nemen. Als toeschouwer kan ik daar alleen maar beter van worden. Want ik ga van concertzaal naar theaterzaal naar verlepte fabriekshal in de hoop dat de kunstenaar mij zal verrassen. De verrassing zal voortspuiten uit de vrijheid waarmee hij creëert. Daaruit zullen er waardevolle momenten voortkomen.

Maar het creatief proces speelt zich in een algemene context af, waarbij de 'vrijheid' onder druk komt te staan. Als sluipend gif doen de kijkcijfers overal traag maar zeker hun werk. Ze hebben de massamedia aangetast en niemand kan ontkennen dat de kwaliteit van de televisie achteruitgaat. Het entertainment wint

De uitwendigheid van het ideale kunstwerk in relatie tot het publiek

Fragmenten uit de postume publicatie van de zes lezingen over 'Aesthetik oder Philosophie der Kunst' die Hegel tussen 1817 en 1828 hield in Heidelberg en Berlijn.

De kunst, als voorstelling van het ideaal, moet het ideaal in alle relaties tot de externe werkelijkheid bevatten en de interne subjectiviteit van het karakter met het uitwendige kortsluiten. Hoezeer het kunstwerk ook een op zich sluitende en afgeronde wereld bouwt, het kunstwerk zelf is als een werkelijk, individueel object niet voor zichzelf, maar voor een publiek dat het kunstwerk bekijkt en ervan geniet. De acteurs in b.v. de opvoering van een dramatekst spreken niet alleen met elkaar, maar ook met ons, en in beide richtingen moeten ze verstaanbaar zijn. Zo is elk kunstwerk een dia-

loog met diegene die ervoor staat. [...]

In verband met historische onderwerpen moeten we beseffen dat kunstwerken niet voor de studie en de geleerde omgang vervaardigd moeten worden, maar dat ze zonder die omweg van verder afgelegen kennis onmiddellijk – door zichzelf – verstaanbaar en genietbaar moeten zijn. De kunst is er immers niet voor een kleine, gesloten kring van de weinige bevoorrechte geestelijken, maar is er voor de hele natie. Wat voor het kunstwerk als zodanig geldt, moet ook op de buitenkant, nl. de voorgestelde historische werkelijkheid, evenzeer worden toegepast. Ook zij moet voor ons, die toch tot onze tijd en ons volk behoren, zonder uitbreide geleerdheid helder en bevattelijk zijn, zodat we erin kunnen thuiskomen en ervoor niet moeten blijven staan als voor een ons vreemde en onbegrijpelijke wereld. [...]

op alle vlakken en doet de kwaliteit wijken. Sterker nog, als toeschouwer mag ik niet te veel de nadruk op kwaliteit leggen, want de verantwoordelijke voor de mediasector hebben dat begrip rustig opgebouwd. Wat de grote massa kijkers wil, dat is waardevol. Je moet de mensen naar de mond spreken, dat pas geeft recht

verstaanbaarheid. Werkelijk alle naties hebben zich dan ook laten gelden in die kwestie, welke kunstwerken hun mochten toespreken; want ze wilden er thuis, levendig en aanwezig in zijn. [...]

Deze uiterlijkheden zijn echter voor de dramatische kunst de gevaarlijkste klip. In theatervoorstellingen wordt immers alles onmiddellijk aan ons gezegd of het bereikt levendig onze zinnelijke aanschouwing, zodat we – precies zo onmiddellijk – ons er bekend en vertrouwd in willen terugvinden. Daarom moet hier de voorstelling van de historische externe werkelijkheid zo veel mogelijk ondergeschikt worden en een louter kader blijven. Zij moet in vergelijking slechts de propoortie hebben die ook in liefdesgedichten teruggevonden wordt, waarin de geliefde een andere naam heeft dan die van onze eigen geliefde, alhoewel wij met de uitgesproken gevoelens en de wijze van uitdrukking volledig kunnen sympathiseren. Het belang dat de geleerden de correcte weergave van de zeden, van de ontwikkelingsstadia en van de gevoelens missen. In Shakespeares historische stukken b.v. is er veel dat voor ons vreemd blijft en ons slechts matig kan interesseren. Bij het lezen zijn we daar weliswaar mee tevreden, maar in het theater niet. De critici en de kenners echter menen dat die historische kleinoden speciaal voor hen mee opgevoerd moeten worden, en schelden dan op de slechte, verdorven smaak van het publiek, als het bij die dingen zijn verve-

ling te kennen geeft. Het kunstwerk en het onmiddellijke genot daarvan is echter niet voor de kenners en de geleerden, maar voor het publiek, en de critici moeten niet zo voornaam doen, want ook zij behoren tot datzelfde publiek, en zelfs voor hen kan de precisie van historische details geen ernstig punt van interesse zijn. In die zin tonen b.v. de Britten op dit moment uit Shakespeares stukken slechts die scènes die op zichzelf en in zichzelf voortreffelijk en uit zichzelf begripelijk zijn. Ze hebben bovendien niet de pedanterie van onze estheten, die eisen dat het volk alle vreemde worden uiterlijkheden, waaraan het geen deel meer kan hebben, toch voor ogen krijgt.

Worden echter vreemde dramatische werken in scène gezet, dan heeft elk volk het recht de werken te verlangen. Ook het voortreffelijke heeft dan een bewerkende werking. Men zou kunnen opwerpen dat het voortreffelijke eigenlijk eeuwig voortreffelijk zou moeten zijn, maar het kunstwerk heeft ook een tijdelijke, sterfelijke kant, en deze is het, waarop de bewerkende noodzakelijk is. Het schonere verschijnt dan voor anderen, en ook diegenen voor wie het tot verduwen schijning gebracht wordt, moeten in de buitenkant van de verschijning thuis kunnen zijn.

Vertaald uit *Texte zur Theorie des Theaters*, Klaus Lazarowicz en Christopher Balme, Stuttgart, Reclam, 1991. Vertaling: Dries Moreels.

ben niet gepiept. Met een handomdraai wordt de commerciële televisie nog een stuk armer, en daar leggen we ons bij neer. Het is een logica die we voetstoots aannemen. Alsof de zakenwereld niet zou luisteren naar negatieve reacties op zijn gedrag. Tegen het geld kunnen we

geen protest gehoord, de intellectuelen hebben dat programma plots heeft afgevoerd. Ik heb wilden het niet in voldoende mate, zodat VM ma als *Het Schaduwkabinet*. Maar de 'kijkers' schouwer genoten van een politiek programma van de informatie bedreigt. Zo heb ik als toe-

De wereld van de kunsten staat niet buiten de realiteit. Dus hoor ik ook daar steeds meer de kreet dat er nu eens werk moet worden gemaakt van een grotere publiekswerving. Iedereen doet stoer: zowel de beleidsmakers als de kunstproducenten beweren bij hoog en bij laag dat dit de 'kwaliteit' niet zal aantasten. Ze hebben zelfs een argument in de discussie gesmokkeld dat geen tegenspraak duldt. Deelnemen aan het kunstgebeuren bevordert de democratie. Goede democraten gaan dan b.v. naar de opera en naar het theater. Tenminste als ze niet elitair zijn. Hoe geraken we van dat vieze woord 'elitair' (bah) verlost: door met zijn allen naar de vertoningen te stappen. (Waarom zien we de politici, zij die in onze naam de democratie belichamen, zo weinig bij concerten en

theatervoorstellingen?) Als toeschouwer heb ik me over het democratisch gehalte van mijn handelen nooit zorgen gemaakt. Ik heb vooruitstrevende, zelvende, leugenachtige en conservatieve opvoeringen meegemaakt. Als ik het democratisch argument hoor, krullen mijn tenen, want ik ken iets van de geschiedenis en weet dat het opera- en theaterleven in Berlijn in het gezegende jaar 1942 bloeide. De democratie is er toen niet door gediend geweest.

Zo sta ik als toeschouwer wat ongemakkelijk in mijn schoenen. Ik wil naar een toneelvoorstelling omdat ik er nieuwsgierig naar ben. Ik heb gelijkgestemden nodig, want ik weet dat als ik alleen belangstelling heb, die vertoning niet kan plaatshebben. Maar ik wil ook vrij zijn om mijn belangstelling zonder enige

voorwaarde te laten uitgaan naar gelijk welke kunstuiting, omdat ik die uiting interessant vind. Ik kan heel goed begrijpen dat iemand anders met mijn keuze niets te maken wil hebben. Zoveel vrijheid gun ik de ander.

Van de makers verlang ik dat ze ervoor zorgen dat ik na afloop vind dat ik twee uur in goed gezelschap heb doorgebracht. Dat deze tijd van mijn korte leven niet slordig werd vergooid. Dat noem ik de ervaring van 'kwaliteit', en daar komen getallen niet aan te pas. Voor de kwaliteit wil ik dat er gevochten wordt, door beleidsmakers, door medetoeschouwers, door de makers. En ik weet dat op dit ogenblik deze strijd met de dag moeilijker wordt.

Twee stukken op één dag – het is een verslaving

Jacques Vincent (69) woont in Ekeren. Hij is ingenieur op rust en een fervent theaterliefhebber.

In 1994 en 1995 figureerde hij in *Oedipus*, een KVS-productie in een regie van Franz Marijnen.

Vorig seizoen woonde hij 251 toneelvoorstellingen, concerten en musicals bij.

Het 'maximum maximorum' was het seizoen 1998-1999, toen ik aan 294 voorstellingen kwam. Naar toneel gaan was eerst een hobby, dan een passie, op den duur is het een verslaving geworden. Ik ben doodgelukkig als ik 's zondags twee stukken op één dag kan zien: een matinee en 's avonds nog iets. Ik streef naar een soort volledigheid. Als ik iets niet gezien heb, ben ik slecht gezind. De laatste tijd heb ik onder andere (*Onkel Vania* van Ensemble Leporello en *Kortom* van transquinquennial en Dito'Dito gemist. Dan ben ik kwaad op mezelf. Ik zou waarschijnlijk veel meer zien mocht ik een planning van een ganse maand maken. Nu gebeurt het dikwijls dat ik op de dag zelf in de krant kijk en zie wat er die avond speelt. Gewoonlijk wacht ik wel de commentaar van Pol Arias af. Als ik naar een aantal dingen geweest ben die me tegenstaken, dan ben ik enkele dagen gedemotiveerd en ga ik niet meer.

Ik beperk me wel in afstand, en blijf zowat binnen de vierhoek Gent, Turnhout, Brussel en Leuven. Een enkele keer ga ik naar Eindhoven of Roosendaal. Verder ben ik met de auto nog niet geweest omdat ik het dan moeilijk vind de weg terug te vinden. De autosnelwegen in Nederland zijn niet verlicht, en de camions duwen je bijna van de kant.

Liefst zie ik stukken die ik ken. Naar stukken van Shakespeare, Tsjechov, Ibsen, de klasieke Grieken (Sophocles, Euripides en Aeschylus), Strindberg, Molière, Goldoni, Beckett en

Pinter ga ik eerst kijken. De auteur komt op de eerste plaats. Dan volgen de gezelschappen, acteurs als Bert André, Warre Borgmans, Sofie Declair, Sien Eggers, Chris Lomme, Jurgen Delnaet en Benjamin Verdonck, en regisseurs als Franz Marijnen, Ivo van Hove, Guy Cassiers en Lucas Vandervost. De Monty is de zaal waar ik het meest naartoe ga.

Indertijd heb ik nog Héléne Van Herck en Ivonne Lex als de zusters Dubois weten spelen in *A Streetcar Named Desire*. Maar waarom zou ik mij aan die generatie houden? Die is bijna uitgestorven. Ik volg de jongeren, maar soms slaat dat tegen. Naar *Rob* [van Dood Paard en Nieuw West] ben ik gaan zien omdat Benjamin Verdonck meespeelde. Ik vond het afschuwelijk. Daar deed een Hollander [Marien Jongewaard] in mee, en ik heb me echt moeten inhouden of ik was rond zijn nek gevlogen om te zeggen: 'Zwijg!'

Ik ben ervan teruggekomen verzameld werk te kopen en verkies het boek dat aan een bepaalde voorstelling gebonden is. Meestal koop ik de brochure achteraf, ofwel als ik een stuk zodanig goed gevonden heb dat ik het nadien nog eens wil lezen, ofwel als ik het niet begrepen heb, bijvoorbeeld omdat het in het dialect was. In totaal heb ik meer dan tweehonderd brochures in mijn bezit.

Na in *Oedipus* te hebben meegespeeld, ben ik meer op het technische, op het werk van de regisseur beginnen letten. Als een stuk mij

aanstaat en ik het ken, dan merk ik waar afgeweken wordt van de tekst. Als een stuk mij niet aanstaat, kan het gebeuren dat ik het gewoon laat vlotten. Bij een *Rob* probeer ik zelfs niet meer te volgen, dan zit ik gedurig op mijn uurwerk te kijken.

Ik zit vaak op de eerste rij omdat ik artrose in mijn knieën heb. Ik heb de schouwburgen opgedeeld in die waar je zonder probleem op de eerste rij kunt zitten en die waar je met je knieën tegen het podium stoot. Ik ondervind dat acteurs je sneller leren kennen als je daar zit. Ramsey Nasr is eens spontaan naast mij in de trein komen zitten. En in 'den Boer van Tienen' stond er ooit ineens een pint van Damiaan De Schrijver voor mijn neus.

Naar film ga ik weinig, soms op maandagavond, omdat er dan geen toneel is. Maar dan nog ga ik vaak naar verfilmd toneel, zoals *A Streetcar Named Desire* of *Hamlet*. Naar *Team Spirit* ben ik gaan zien omdat ik de acteurs ken. Maar er zijn zoveel domme Amerikaanse films. En dan zit iedereen daar met een zak popcorn, vooral in Metropolis. Ik noem dat popcornmassacultuur. Neen, film is niet zo goed meer. Ook in toneel zie ik dingen die niet goed zijn, maar dat is dan mijn eigen schuld, omdat ik me niet goed geïnformeerd heb of zo.

Opgetekend door Peter Anthonissen